

OBLASNA PARTIJSKA SAVJETOVANJA NA ŠEHITLUCIMA
(JUN — JUL 1941), Zbornik radova, Banjaluka, Institut za istoriju
u Banjaluci, 1981, str. 278+ (2)

Interval od aprila do jula 1941, odnosno od aprilskog rata do početka ustanka, u povijesti NOR-a i revolucije u BiH uspostavljen je kao poseban period, specifičan u svim relevantnim svojstvima prema pokazateljima opšte periodizacije NOP-a. Istoriografski model ovog perioda karakteriše njegova kompleksna struktura, čije je ustrojstvo bilo odraz neposredne konfrontacije fundamentalno divergentnih oblika političke i vojne akcije. Dezintegracija jugoslovenske vojske i administrativne uprave u BiH je okončana do kraja aprila 1941, s tim što se paralelno s njom uspostavljala okupatorsko-kvislinška vojno-upravna podjela BiH koja je, daleko-ležnije od ostalih jugoslovenskih zemalja bila izložena posljedicama stvaranja okupacionih sistema i tzv. NDH. Jer, uprkos nesuglasica u hijerarhiji okupaciono-kvislinških sistema i aspiracija, njihova funkcija u BiH, u naznačenom periodu, imala je istovetno ishodište — u strukturalno heterogenoj zemlji trebalo je trajno onemogućiti svaki oblik njenog konsolidovanja, s ciljem da se stanovništvo politički i vojno pasivizira, a da se njeni privredni potencijali podrede narastajućim ratnim potrebama sila Osovine. U tom smislu, a u relacijama odnosâ okupatorsko-kvislinške vlasti prema KPJ, snagama koje su joj gravitirale i stanovništvu BiH, ovaj period, s obzirom na represivne forme tih odnosa, razlomljena je na dvije faze 22. junom 1941, odnosno napadom Njemačke na SSSR.

S druge strane, organizaciono i kadrovski reorganizovana poslije 1937, KPJ je spremno dočekala martovske i aprilske događaje, ali se poslije aprilskog rata ponovo morala povući u ilegalnost, prilagođavajući aktivnost uslovima okupacije, koji su bili složeniji u zemljama koje su istovremeno ušle u sastav NDH i italijanske i njemačke okupacione zone. Zahvaljujući organizaciji nasljeđenoj iz međuratnog perioda, političkoj platformi i sposobnosti i disciplini kadrova, KPJ je odmah započela intenzivno pripremanje oružanog ustanka. Vrlo brzo su uspostavljene veze između brojnih organizacija KPJ, maksimalno su mobilisani kadrovi i u relativno kratkom roku zaživjela je mreža institucija i povjerenika KPJ, koja je efikasno djelovala u pripremanju jednog tako složenog poduhvata kakav je narodni ustanak u uslovima okupacije. No, konspirativni metod rada, najčešće usmeno komuniciranje između viših i nižih instanci i unutar njih, u proučavanju te djelatnosti KPJ stvara niz problema i nepoznanica. Sačuvano je malo dokumenata te provenijencije i nedostatak izvorne arhivske građe vjerovatno je bio primarni motiv u organizovanju »okruglog stola« o šehitlučkim savjetovanjima (Banjaluka, 25. 9. 1981), s ciljem da neposredni učesnici tih događaja i naučni radnici zajednički rekonstruišu djelatnost Oblasnog komiteta KPJ za Bosansku krajinu (OK KPJ), u periodu pripremanja ustanka u ovoj regiji. Materijale s ovog skupa Institut za istoriju

u Banjaluci štampao je kao zbornik radova naslovljen po mjestu na kome je, u ovom periodu, održano nekoliko skupova krajiških komunista.

Zbornik je, formalno, podijeljen na tri kompozicione cjeline — u prvoj (*Radovi*) prezentirano je pet istoriografskih priloga koji u datom kompozicionom redosljedu zahvataju problematiku po logici razvijanja deskripcije kauzaliteta u odnosu bitnih strukturalnih činilaca datog perioda, prema preciznoj korelaciji pojedinačno-posebno-opšte; u drugoj (*Uvodna izlaganja*) dati su prilozi koji su inicirali i usmjerili rad skupa, dok su u trećoj (*Diskusija*) prenesene autorizovane diskusije 24 učesnika. Za pretpostavljeni receptivni proces, po istoriografskim pretenzijama, najznačajniji je 1. dio zbornika, ali isti kvantum pažnje čitalački medij moraće posvetiti i obimnoj i sadržajnoj diskusiji podstaknutoj istoriografskim radovima, koja je pokrenula nekoliko značajnih problema u vezi s izučavanjem pojedinih segmenata date problematike.

Naime, sudeći po konceptu 1. dijela zbornika, organizatori su nastojali da se na skupu istoriografski precizira jedan isječak iz djelatnosti KPJ u Bosanskoj krajini, koja se, u datom periodu, prelamala kroz raznovrsnu i dinamičnu aktivnost OK KPJ, na čelu s Đurom Pucarom. Najznačajniji oblik te aktivnosti nesumnjivo predstavljaju šehitlučka savjetovanja (mada su pojedini diskutanti bili skeptični prema ovom pluralskom obliku), odnosno, skupovi u intervalu jun — jul 1941, na kojim su kontinuirano razmatrana pitanja relevantna za ustanak u oblasti koju je organizaciono pokriva-^o OK KPJ. Pošto se radi o relativno dužem intervalu unutar naznačenog perioda, priređivači zbornika nastojali su da se tematika zahvati integralno, s ciljem da se panoramski rekonstruiše struktura jednog istorijskog atipičnog procesa započetog okupacijom Krajine, u kome se razlikuju dva bitno divergentna rukavca i dvije politički, vojno i ekonomski suprotstavljene grupe protagonista. U tom smislu, uspostavljen je precizan koncept 1. dijela zbornika, u kome svaki rad artikuliše po jedan segment problematike koja je, posredno ili neposredno, uticala na profil šehitlučkih savjetovanja. Na taj način stvoreni su optimalni uslovi za uspostavljanje jasnih istoriografskih korelacija u kojim se manifestuje značaj šehitlučkih savjetovanja u odnosu na kompleksnu situaciju u Bosanskoj krajini, BiH i Jugoslaviji u periodu april — juli 1941.

Međutim, neophodni optimum u razvijanju tih relacija u izučavanju pojedinih segmenata date tematike nije postignut. Naime, poslije uvodnog rada *Šehitlučki dogovori u sklopu opštih priprema za ustanak u Bosni i Hercegovini i Jugoslaviji 1941. godine* (dr Z. Antonić), koji je konstruktivno naznačio okvirna značenja na metodološkoj ravni opšteg i posebnog u tumačenju šehitlučkih skupova u odnosu na Majsko savjetovanje KPJ i slične sastanke PK za BiH, trebalo je razvijati ravan pojedinačnog, ali na način adekvatan značenju integralne i korelativne interpretacije odnosâ tih činilaca. Jer, u sublimiranju brojnih oblika djelovanja KPJ na nekoliko karakterističnih momenata (prikupljanje oružja, planiranje diverzija i sl.),

što je učinjeno u radu *Oblici djelovanja na pripremanju ustanka u selima i ilegalni rad u gradovima Bosanske krajine* (B. Bokan), nije vidljiv napor da se linearna deskripcija jedne dimenzije zamijeni postupkom koji makar kontekstualno za pretpostavku ima potrebu kompleksnijeg tumačenja događaja i pojava u datom periodu. Zbog nerazvijenosti odnosa opšteg i pojedinačnog, u ovom radu nije se otišlo dalje od evidentiranja nekih vrlo indikativnih pokazatelja koji su ilustrativno mogli specificirati djelatnost OK KPJ u vrijeme pripremanja ustanka, kako u odnosu na KPJ uopšte, tako i prema ukupnim zbivanjima u toj regiji.

Na primjer, pošto je okupatorsko-kvislinška kolaboracija bila tek u fazi sistemskog konsolidovanja na zaposjednutoj teritoriji, činjenica da OK KPJ već tada imenuje sreske i seoske povjerenike za pripremanje ustanka indikativna je do stepena koji negira mogućnost njenog tumačenja u funkciji samo jednog od oblika djelatnosti. Strukturalno heterogeno stanovništvo Bosanske krajine u najvećem procentu ostalo je indiferentno na mogućnost saradnje s okupacionim vlastima, ali je i relativno pasivno dočekalo prvi talas ustaškog nasilja. S obzirom na dominaciju seljačkog življa, određivanje povjerenika ukazuje na pravovremenost akcije OK KPJ u pripremanju ustanka, pošto su ti povjerenici trebali biti relevantan faktor u prenošenju težišta aktivnost na seljačke mase i u stvaranju spona između NOP-a u dvije različite urbane i socijalne sredine — selu i gradu. Najveći dio kadrova u pripremanju ustanka izišao je u krajiška sela iz gradskih organizacija KPJ, sa zadatkom da seljačke mase priprema za ustanak, tako da su gradske sredine u tom procesu i kadrovski i organizaciono svođene na funkciju koordinacionih i, potencijalno, »regrutnih« centara.

S druge strane, ta činjenica je i značajan specifikum u radu OK KPJ za Bos. krajinu u odnosu na ostale oblasne komitete i PK KPJ, koji u to vrijeme nisu u toj mjeri praktikovali takav oblik organizacionog povezivanja, što posredno, inicira i razmišljanje o stepenu samoinicijativnosti u radu pojedinih institucija u hijerarhijskoj strukturi KPJ.

Slična nedorečenost ispoljena je i u radu *Okupacija i uspostavljanje ustaške vlasti na području Bosanske krajine i srednje Bosne u prvim mjesecima 1941. godine* (M. Vukmanović). Ovaj značajan segment izučavan je u relacijama faktografskog praćenja lokalnih zbivanja, ali ni kao takav nije zahvaćen u smislu prezentiranja jedne složene pojave u kojoj su se, na ograničenom i tradicionalno eksplozivnom prostoru, preplitali neposredni interesi sva tri činioca okupatorsko-kvislinškog konglomerata. Izostao je barem i marginalan uvid u uspostavljanje njemačkog i italijanskog okupacionog sistema u Bos. krajinu i, analogno tome, relativni pristup u tumačenju stvarnih funkcija i kompetencija oružane sile i organa uprave NDH. Čak ni kontekstualno nije evidentirana merionetska uloga NDH, koja je od proglašenja bila sekundarni faktor u njemačkim planovima na Jugoistoku, u relacijama okupacione zone koja je zahvatila teritoriju jugoslovenskih zemalja. Kao izvršni medij interesa Trećeg

Rajha u zoni sjeverno od demarkacione linije na području BiH, NDH je primarno trebalo da popuni vakuum u okupacionom sistemu nastao njemačkim prestrojavanjem za napad na SSSR, dok su joj samo u marionetskim refleksima priznavane i neke državotvorne osnove. Dakle, tek u analizi ukupnih odnosa u periodu uspostavljanja okupacionih sistema moguće je sagledati stvarnu funkciju NDH u Bosanskoj krajini koja je zbog privrednih resursa bila interesantna i Italijanima i Nijemcima.

Ovako, reduciran na lokalne institucije i ličnosti u službi NDH, ovaj rad najprije bi mogao dobiti atribut informativnog saopštenja u kome nisu adekvatno interpretirane struktura i funkcija okupatorsko-kvislinške kolaboracije u Bos. krajini u prvoj polovini 1941, i u kome nisu naznačene ni one bjeline u okupacionim sistemima koje je KPJ brzo i racionalno popunjavala, prvenstveno nacionalno pitanje u kontekstu događaja izazvanih okupacijom. Karakter informativnog saopštenja ima i rad *Pripreme, učesnici, tok i zaključci šehitlučkih savjetovanja* (H. Beganović), s tim što posjeduje bogatu i značajnu dokumentaciju, u kojoj se potpunošću i provjerenošću ističu precizni spiskovi članova banjalučke organizacije KPJ i učesnikâ skupovâ.

Posljednji rad *Izvršavanje zadataka koji su postavljeni na šehitlučkim savjetovanjima u Bosanskoj krajini* (dr D. Lukač) sublimirao je sva bitnija svojstva naznačena u prethodnim radovima i uspostavio objektivnu historiografsku relaciju u određivanju mjere u kojoj su šehitlučki sastanci opredjelili proces započet ustankom u Bos. krajini. Preciznom i argumentovanom kritikom postojećih izvora i literature, Lukač je pokrenuo nekoliko značajnih problema u vezi s izučavanjem ove tematike. U prvom redu, s pravom je naglasio da je historiografski neprimjereno svoditi zaključke svih šehitlučkih skupova na istu osnovu, pošto se radi o sastancima koji su sadržajno prilagođavani razvoju situacije u intervalu od jednog do drugog sastanka. Tu kompleksnu i fluidnu situaciju nemoguće je prezentirati u statičnom modelu perioda u čijoj su se strukturi dešavale svakodnevne promjene, koje su se nužno odražavale na sadržaj svakog sastanka. Analogno tome, Lukač argumentovano uspostavlja tezu da pripreme za ustanak u ovoj regiji nisu započete Savjetovanjem od 8. juna 1941, nego da je to savjetovanje istovremeno imalo dvostruko značenje — na njemu su članovi OK KPJ upoznati sa odlukama Majskog savjetovanja CK KPJ, ali je na istom sastanku rezimiran i dotadašnji rad OK KPJ na pripremanju ustanaka. Iako Lukač takav stav ne eksplicira, nameće se zaključak da šehitlučka savjetovanja treba posmatrati kao završne oblike pojedinih međufaza u aktivnosti OK KPJ u periodu pripremanja ustanaka, koja je stalno modifikovana prema dinamici zbivanja u datom periodu i kontinuirano razvijana još od aprilskog rata 1941.

Na prvi pogled fragmentarna. Lukačeva kritika, uz diskusiju za »okruglim stolom« i rad Z. Antonića, ukazuje da je proučavanje ove materije tek započeto. Pored proširivanja dokumentacione osnove, što neće biti jednostavno s obzirom na izvore, u budućem prou-

čavanju treba učiniti još jedan značajan pomak. Naime, biće neophodno da se u tumačenju pojedinih segmenata u strukturi osobenog perioda od završetka aprilskog rata do početka ustanka u Bos. krajinu zasnuje integralan i relativan pristup u funkciji pisanja povijesti jednog specifičnog procesa koga je opredjeljivalo djelovanje nekóliko bitno suprotnih faktora, čije je sučeljavanje na jugoslovenskom prostoru neminovno vodilo pokretanju oružane borbe. U tom smislu, imperativno će se nametnuti potreba preciznijeg i reverzibilnog razvijanja korelacije pojedinačno-posebno-opšte, kako u tumačenju hijerarhijskih odnosa u strukturi KPJ, tako i u tumačenju tih odnosa u okupaciono-kvislinškoj kolaboraciji. Tad će se pobliže moći definisati aktivnost i jednih i drugih, u procesu koji se, od prvobitnog mučnog zatišja, ubrzano raslojavao u dva antipodna rukavca, od kojih će se jedan relativno brzo preobraziti u proces simultanog vođenja oslobodilačkog rata i socijalističke revolucije, dok će drugi do kraja zadržati svojstva mračnog recidiva fašističke doktrine. Na osnovu svega toga, može se reći da je zbornik o šehitlučkim savjetovanjima, uprkos nedorečenosti njegovih pojedinih dijelova, odigrao značajnu ulogu iniciranja preciznijeg i kompleksnijeg pristupa u izučavanju strukture perioda april — juli 1941.

mr Tihomir Klarić

VOJNICI REVOLUCIJE, »Narodna armija«, Beograd, 1980.

Naš je stav da svaku novu knjigu treba »pozdraviti«, progovoriti o njoj, kritički je valorizirati i svoje dojmove o njoj prezentirati javnosti preko stranica časopisa, dnevne ili nedjeljne štampe, ili, pak, putem radija i televizije. Za jednu knjigu, bilo koju, svakako je »kompliment« kada se o njoj napiše više osvrtá ili kritičkih replika, što je znak da je ona, snagom svoga bića, »pobudila« interesovanje kulturne javnosti. Svaka riječ koja se o bilo kojoj knjizi ispiše postaje svjedočanstvo o toj knjizi, utiče na dalji »život« te knjige, utiče na recepciju kod, tzv. običnih čitaoca i sugeriše im što je »dobro« a šta »loše« u toj knjizi, na što posebno obratiti pažnju što je valjano elaborirano itd. Međutim, nerijetko se događa da o nekoj knjizi nemamo »povoljna« mišljenja, »kritike«, ili da je čak »neprijemljeno« njeno objavljivanje, pa da ipak ta knjiga postane popularna, rado čitana i kasnije veoma uticajna za stvaralaštvo u oblasti problematike koju i sama tematizira.

U našim prilikama prikazi i vrednovanja novih knjiga u zadovoljavajućoj mjeri ispunjuju potrebu za ovom vrstom pisanja, da ne kažemo stvaralaštva. Međutim, kod nas je primjetna i sve više prisutna tendencija nekritičkog, apologetskog, hvalospjevskog pisanja prikaza, preporuka čitaocima, »običnim« i onim »stručnim«, te